

'Bouwblok: de onmacht van het ontwerp van het collectieve' door Erik Wieërs

Kijken we naar de stad als ideale polis, als politieke entiteit, dan werkt het bouwblok binnen de stad als een sociale condensator. Het bouwblok verdeelt de stad in *ik*, *wij* en *zij*. De rand van het bouwblok is van *mij*, de buitenkant van *hen* en binnenin is het van *ons*. Aan de rand zitten de private ruimtes. Zij omzomen een collectief gebied dat enkel toegankelijk is voor de bouwblokbewoners. Tegelijkertijd sluit de rand dit gebied af van de rest van de stad, de openbare ruimte. Bouwblokken zijn op die wijze beschouwd *sociomorfologische* modellen. Ze induceren enkel door hun vorm een sociale verhouding.

In het klassieke negentiende-eeuwse bouwblok is de driedeling een beetje vervaagd. Het collectieve hart wil in de praktijk wel eens ontbreken. Het binnengebied is vaak een puzzel van private delen.

Andere modellen zijn zelden even helder. De *moderne* stad die het campusmodel tegenover de bouwblokkenstad zet, mist deze helderheid. Het collectieve deel wordt niet eenduidig door de inplanting van de gebouwen bepaald. Het moet dus op programmatorische wijze toegevoegd worden. We zouden kunnen stellen dat de moderne stad het collectieve als politieke entiteit tracht te definiëren maar dat niet letterlijk ruimtelijk vertaalt. De activiteit wordt niet door de ruimtelijke conditie gegenereerd maar gewoon als programma toegevoegd.

Enkele postmodernisten hebben even gedroomd van een stad waarbij de bouwblokken met de gebouwen samenvallen en het feest van de verwarring ten top wordt gedreven. De onduidelijkheid van de grenzen tussen wat privaat, collectief of openbaar is, wordt als een meerwaarde geconsolideerd. De gebouwen worden tot binnenin openbare ruimte. Het collectieve gaat volledig op in het openbare en dat wordt voorgesteld als multicultureel amusement. In de realiteit lijkt dat er echter toe te leiden dat de grens tussen private en openbare delen technisch georganiseerd moet worden. Hekken met code en camera herstellen het gebrek aan ruimtelijke helderheid.

We mogen evenwel niet naïef zijn. De evolutie naar een stad die enkel privaat en openbaar kent, is geen keuze van enkele postmoderne visionairen. Het is ook een (politieke) realiteit. Het geleidelijk verdwijnen van de collectieve ruimte is een kenmerk van een veranderende maatschappij. Langzamerhand kreeg alles met het adjectief *openbaar* een pejoratieve bijklank. De openbare ruimte lijkt een gevarezone geworden waar de permanente multiculturele dreiging heerst. Het verhaal is een eigen leven gaan leiden en heel wat individuen en groeperingen hebben hun voordeel gedaan door het verhaal van de angst voor het openbare steeds weer op te rakelen en aan te zwengelen. Het is onderdeel geworden van een xenofob discours dat zichzelf in een totale tautologie overeind houdt: het is gevaarlijk buiten want daar zijn de anderen en die zijn gevaarlijk omdat ze anderen zijn.

Deelnemen aan een collectief geheel gebeurt op basis van een vrijwillige keuze en naar aanleiding van een gemeenschappelijk belang of een gemeenschappelijke interesse, al is het maar hetzelfde type van oldtimer. Elk alibi blijft welkom om zich collectief te kunnen organiseren. Deze collectieve gemeenschappen hebben een duidelijk omschreven gemeenschappelijk belang, hobby, visie, kenmerk of obsessie, maar hun collectiviteit is niet ruimtelijk bepaald. Ze delen een *geestelijke* of tegenwoordig *virtuele* collectieve ruimte. Hun activiteiten zijn niet noodzakelijk gebonden aan een bepaalde plek.

Naast die georganiseerde collectiviteit bestaat er ook zoets als wat we een toevallige collectiviteit zouden kunnen noemen. Als plots een vrachtwagen het tramspoor blokkeert,

vormen alle tramreizigers een collectief. Het zal wel psychosociaal te verklaren zijn dat een gemeenschappelijk probleem van een toevallige groep mensen voor even een gemeenschap of een collectief maakt.

De collectieve binnenplaats, ligt ergens tussen deze twee vormen van collectiviteit. Buren zijn tussen vrienden en vreemden. Je kiest er bewust voor om te wonen rond een gedeelde tuin. Je kiest dus voor het collectieve en je hebt duidelijk een gemeenschappelijk belang. Tegelijkertijd is de collectiviteit ook toevallig gevormd door de mensen die toevallig op eenzelfde plek wonen. De collectieve ruimte die zich in het ideale geval aan de binnenzijde van het bouwblok bevindt, heeft dus een zeer precieze eigenheid. Ze is een collectief dat tussen toeval en keuze twijfelt.

Misschien bestaat de collectieve ruimte niet in zoverre het onmogelijk is om ze te ontwerpen. Collectief zijn is een houding die een engagement inhoudt, en houdingen en engagementen zijn moeilijk vanuit een ontwerp te stimuleren. Misschien bestaat er vanuit het standpunt van de ontwerper enkel privaat en openbaar in zoverre dat die wel beheersbaar zijn door het trekken van een grens, een lijn.

Architectuur betreft in zijn meest naakte betekenis het organiseren van de ruimte. Politiek betreft in zijn meest naakte betekenis het organiseren van de maatschappij. Het bouwblok is een architectonisch model dat de maatschappij organiseert op het raakvlak tussen architectuur en stedenbouw – of toch minstens op natuurlijke wijze een aanzet geeft tot een ik-wij-zij-opsplitsing.

Het bouwblok brengt ontwerpers in verwarring. Het doet ze denken dat je met architectuur een maatschappij kan organiseren. Dat is niet zo. Het bouwblok confronteert de ontwerpers met de problematiek van het wij, het collectieve hart van het bouwblok. Met het insluiten van een ruimte wordt er altijd ook ruimte buitengesloten. Zo beperkt de architectuur zich in wezen steeds tot het ik en het zij. Het omsluiten van een private ruimte maakt de rest openbaar. De daad van de architectuur organiseert de ruimte in privaat en openbaar.

De collectieve ruimte, die tegelijkertijd gewild en toevallig is, verdraagt evenwel niet te veel organisatie. De kunst van het ontwerp van de collectieve ruimte bestaat erin een ruimte te organiseren die niet stuurt maar mogelijk maakt. Het ontwerp van de collectieve ruimte zal standhouden in zoverre het niet ontworpen is, in zoverre het ontwerp de gebruikers niet overdreven wil stimuleren en daardoor de spontaniteit van de collectiviteit stuk maakt.

Zo toont de architectuur in wezen haar onmacht ten opzichte van de collectieve ruimte. De onmacht om het collectieve te ontwerpen noopt de ontwerper om uitspraken te doen over de grenzen tussen privaat en openbaar. Een houding ten opzichte van de aard van die grenzen overstijgt de discipline van de architectuur. Als ontwerper moeten we dat als een kans zien, een kans om onze rol als openbaar strateeg te bevestigen ten koste van de ons vaak ten onrechte toebedeelde rol als private estheet.